

3 Kända ombyggnader, förändringar och underhållsarbeten

3.1 Källor och litteratur

Nora kyrkoarkiv (NK)

- Sockenstämmoprotokoll 1797 –1863 i avskrift.
- Kyrkorådets protokoll åren 1798-1930 i avskrift.
- KIII volym 3; Kyrkorådets protokoll åren 1927-1934.
- KIII volym 4; Kyrkorådets protokoll åren 1935-1939.
- KIII volym 5; Kyrkorådets protokoll åren 1940-1955.
- N4; Nora kyrkoarkiv 1936-72.
- 1 a:3 Nora kyrka, kyrkans kyrkogård 1729-1931.
- O1a:8, Kyrkorestaurering 1966 .
- Kyrkorenovering 1991
- Nedteckning av muntlig uppgift från snickare Gösta Holmström, 1990-tal.
- Fotodokumentation; Skildring av Nora kyrka före och efter restaureringen 1965-1968, Andersson, R. och Norling, G.
- Ritningar över kyrkan och dess ombyggnad.

Västmanland läns museums arkiv (VLM)

- Länsstyrelsen i Västmanlands län; beslut 2002-01-17, dnr: VLM020018.
- Länsstyrelsen i Västmanlands län, beslut 1986-11-13, dnr: VLM Nora kyrka, Kyrkogården1:1.
- Lunds universitet; Kvartärgeologiska avdelningen, Dendrokronologisk analys 27 januari 1998, dnr: VLM 970127.
- Asp, M.; Konserveringsrapport, RAÄ dnr: 412-1468-2002, dnr: VLM 97:310-316.
- Dellbeck, J.; Skrivelse 1994-07-20, dnr: VLM 93:290-316.
- Franzén, A.; Besiktningsprotokoll 1991-03-26, dnr: VLM 91:99-316.
- Hammarskiöld, R.; Slutrapport 1996-10-04, dnr: VLM 97:310-316.
- Hammarskiöld, R.; Minnesanteckningar 1996-06-11, dnr: VLM 94:310-316.
- Hammarskiöld, R.; Skrivelse, 971127, dnr: VLM 97:310-316.
- Sundström, K.; Skrivelse 1995-02-27, dnr: VLM95:6-316.
- Wenander, V.; Minnesanteckningar 1996-05-03, 1996-05-24, dnr: VLM 97:310-316.

Litteratur

- Nisbeth, Å: *Nora kyrka*. Uppsala 1969.
- *Tidernas kyrkplatser – 12 miljöer i Västmanlands län*. Västmanlands läns museum, 1998.
- *Kulturhistorisk byggnadsinventering i Heby kommun, Nora socken*, Västmanlands läns museum, 1999.

3.2 Kronologisk förteckning

Årtal	Händelse	Källa
1200-1300-tal	Medeltida inventarier så som en Maria-bild samt fragment av en dopfunt tyder på att det bör funnits en kyrka i socknen. Vid restaureringen 1966 fanns en vindskiva med reliefdekor av omisskännligt gotisk prägel. Dendrokronologiprover tagna på vindskivan tyder på att kyrkan sannolikt uppförts under 1300-talet.	Nisbeth, Å.
1450-1500-tal	Troligt är att kyrkan under Jakob Ulfssons tid (1470-1514) försågs med tegelvalv, ett över koret och ett över långhuset. Kalkmålningar utförda av utlöpare till Tierpskolan daterade till 1400-talets slut eller 1500-talets början. Fasta bänkar monteras i kyrkan.	Nisbeth, Å.
1600-tal	Klockstapel uppförs.	Nisbeth, Å.
1663	En orgel anskaffas.	Nisbeth, Å.
1655	Kyrkkrona för 16 ljus köps in.	Nisbeth, Å.
1679	En ljuskrona för 12 ljus doneras till kyrkan till minne av Roland O Bure.	Nisbeth, Å.
1685	Storklockans gjuts i Stockholm av Mikael Bader.	Nisbeth, Å.
1688	En ljuskrona skänks till kyrkan.	Nisbeth, Å.
1700-talets första del	Några fönster förstoras.	Nisbeth, Å.
1707-1708	En ny orgel byggs. Orgelbyggare är Isac Risberg.	Nisbeth, Å.
1734	Ingång i västgaveln tas upp.	Nisbeth, Å.
1751	Johan Wings läkarmålningar målas.	Nisbeth, Å.
1758	En stor del av kyrkans fönster ”görs nya”.	Nisbeth, Å.
1768	Klockstapeln är i så dåligt skick att den tas ned och uppförs åter till stor del med nytt virke och på en annan plats.	Nisbeth, Å.
1778	Beslut sockenstämma om reparation och utvidgning av kyrkan.	Nisbeth, Å.
1780	Tillverkningsår för predikstolens korg.	Nisbeth, Å.
1780-tal	Ny orgel byggs av orgelbyggaren N Söderström.	Nisbeth, Å.
1783-1786	Ny- och ombyggnation av Nora kyrka. Öst och sydmurarna av den medeltida kyrkan bibehålls. Övriga partier rivs. Kyrkan utvidgads till dubbla bredden och nästan dubbla längden samt förses med ett tunnvalv av tegel. Ett torn uppförs vid västra gaveln och en sakristia öster om koret. Kyrkan invigs 1786.	Nisbeth, Å.
1785	Orgeln säljs till Vibo kyrka.	Nisbeth, Å.
1798	Klockstapeln flyttas. Pilastrarna muras. Taket på pilastrarna tjäras.	Sockenstämmoprot. 18 mars 1798, 15 juli 1798

1799	Pilastrarna och den nya materialboden anstryks med kalk.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 17 mars 1799
1800	Läcka i taket ovanför sakristian och under tornet. Lagningar utförs av kopparslagare Sammelius i Sala.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 2 nov 1800
1802	Takspånnet på tornet tjäras, bottnen i tornet görs, klocktramporna förbättras och golvet i koret lagas.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 3 juni 1800
1806	Korpartiet får sin definitiva utformning. Predikstolens baldakin tillverkas.	Nisbeth, Å.
1823	Kyrkan får sitt första tornur. Gåva från kamrer P Forsius på Andersbo.	Nisbeth, Å.
1826	Lillklockan gjuts om av Samuel Christopher Grönwall i Stockholm.	Nisbeth, Å.
1837	En lykta av glas i mässingsställning skänks i testamente efter dragonen Wetterqvists hustru.	Nisbeth, Å.
1864	Biskopsvisitation	
1868	Orgel repareras av D Wallström.	Nisbeth, Å.
1878	En provisorisk predikstol placeras vid nordväggen.	Nisbeth, Å.
1879	2 gurneiska ugnar inköps.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 21dec 1879
1887	Inköp av järngrindar till kyrkoallén, tillverkade av Heby gjuteri.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 30 juli 1887
1889	Kyrkans och tornets fönster målas, både invändigt och utvändigt.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 21 juli 1889
1894	Kyrk- och torntaket tjärstryks och glaskammaren oljemålas utvändigt.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 25 juni 1894
1901	Kyrktaket tjärstryks.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 28 juli 1901
1902	Besiktning av åskledare.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 13 oktober 1902
1909	Kyrktaket tjärstryks.	Kyrkoråd.

		protokoll. 1798-1930 12 augusti 1909
1909	Reparation av kopparplåten på västra sidan av tornet, ny plåt läggs. Plåtrören till kyrkans varmgugnar ses över.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 3 oktober 1909
1910	Ritningar kyrkans reparation blir fastställda av Kungl.Majt.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 11 mars 1910
1910	Efter besiktning av Noras kyrkas åskledare och värmeapparat mm beslutas att förbättra åskledaren med en djupare nedgrävning av jordplattan samt låta reparera kyrksprutan.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 8 april 1910
1911	Genomgripande renovering av Nora kyrka efter förslag av arkitekten vid Överintendentsämbetet G A Nilsson En källarvåning grävs under sakristian, plats för pannrum. En ränna huggs i östgaveln, vari det muras en rökgång vilken leder till en skorsten belägen i en takryttare på taket. I samband med detta ändras även takfallet som tidigare varit brutet och som nu höjs. Ett rundfönster i östgaveln sätts i samband med detta igen. Sydportalen sätts igen och en ny ingång tas upp i nordväggen. Vid restaureringen av kyrkan 1911 påträffades spår av kalkmålningar samt en fönsternisch i korets sydöstra hörn. Fönsternischen är troligtvis den medeltida kyrkans östfönster. De medeltida målningarna friläggs och konserveras av konservator C L Lundin. Tunnvalven inne i kyrkan förses koret med stuckdekorationer i jugendstil. Den övre av de två västläktarna rivs och orgeln flyttades till den kvarvarande läktaren. På denna läktare återfinns målningar föreställande apostlar och profeter. Dessa är utförda år 1751 av målaren Johan Winge från Gävle. Läktarens fasadmålningar från 1751 ”bättras på”. Reparationer av orgeln utförs av CR Löfander från Stockholm. Alla inventarier renoveras. Målningen av bänkarna underkänns och får målas om vilket genomförs av målaren Boltzius från Gävle. Trägolvet i kyrkan byts ut. Flera äldre gravstenar som var inlagda i gravar i kyrkan tas bort. Golvet rensas och jämnas med grus varefter en betongplatta gjuts över hela skeppets utrymme. Troligtvis är det i samband med detta som	Nisbeth, Å. Holmström, G. Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 8 juni 1912

	det medeltida grundmurarna blottas. På det gjutna golvet läggs ett spåntat trägolv vilket idag finns bevarat under bänkarna.	
1912	Reparation av kyrktaket samt tjärstrykning av kyrkans, tornets och sakristians tak samt taken på pilastrarna. Södra sidan av kyrktaket stryks med hembränd tjära och de övriga med fabrikstjära. Kyrkuret repareras och justeras av urmakare Sahlberg i Gävle.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 21 april 25 augusti 1912
1916	Vatten samlas i kyrkans värmekammare. Dränering utförts.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 28 september 1916
1920	Lagning av sakristians tak.	Kyrkoråd. protokoll. 1798-1930 5 sept 1920
1928	Äldre varmluftsanläggning byts mot värmeledning med lågtrycksånga.	VLM dnr 95:316 19950227
1928- 1929	Elektrisk belysning införs.	VLM dnr 95:316 19950227
1931	Kyrk- och torntaket tjärstryks med dalbränd tjära. Storklockan omhängs.	KIII volym 3, 8 maj 12 juni 1931
1935	Arkivutrymme inreds i sakristian för bland annat kyrksilvret. En brandsäker dörr installeras och hyllor. Kyrk- och torntaket tjärstryks. Altarrundeln repareras. Kläs om med skinn och målas på överdelen.	KIII volym 4, 4 mars 8 april 27 juni 18 nov. 1935
1938	Nytt tornur monteras av Yngve Westerstrands urfabrik i Töreboda.	KIII volym 4, 8 juni 1938
1939	Målning av elementen i kyrkan.	KIII volym 4, 13 april 1939
1940	Kyrktaket tjärstryks. Tornets lanternin målas svart och vit. Färgen bryter på ett olyckligt sätt och kyrkorådet bestämmer att de vita partierna på lanterninen skall målas svarta. Ett fönster skall sedan sättas in utan att målas för att man senare skall avgöra	KIII volym 5, 18 juni 8 juli 20 augusti

	om det skall målas svart eller vitt. Åskledaren underkänns, en ny beställs av G Söderstedt.	5 september
1941-1942	På grund av svårigheter att upprätthålla värmen i kyrkan besiktas kyrkan. Det konstateras att det finns springor mellan fönsterkarmar och mur, vilket tätas. Det konstateras även att mycket kyla kommer från tornet och det beslutas att ovanför torntrappan uppföra en avskärmning bestående av dubbla plankdörrar. Vid sakristians norra dörr saknas tröskel vilket åtgärdas. Kyrktaket tjärstryks. Kyrkklockorna besiktigas. Beslutats att storklockan skall vridas, att upphängningen skall ses över samt se över dess balanskläpp. Ny klockstock av krävs för lillklockan. Reparationen sker i december.	KIII volym 5, 2 januari 21 januari 1941 22 maj 11 juni 1942
1943	Ny värmepanna köps in.	KIII volym 5, 8 oktober 1943
1945-1947	Gamla uthuset vid kyrkan rivs och en byggnad uppförs av tegel i samma stil som likboden. Innehåller två klosetter, skräp- och vedbod.	KIII volym 5, 8 juni 1945.
1946	KG Bergholtz installerar elektrisk ringning i kyrkklockorna. Högtalar anläggning installeras av Monteringsbolaget. Kyrkfönstrena skrapas, grundas, kittas och målas av byggmästare Blomberg. Av samtliga sågar i socknen beställs 125kkm torr sågspån för isolering av kyrkovalven. Vapenhusets väggar och puts har skadats vid ledningsdragning. Dessa nyputsas. Nya luckor sätts in i tornet.	KIII volym 5, 8 januari 21 juni 21 juni 15 oktober 1946
1948	Linan till klockan går sönder och lagas av Bergholtz.	KIII volym 5, 10 mars 1948
1949	På grund av reparation av värmeledningarna i kyrkan samt ommurning av skorstenen har tak och väggar i sakristian blivit smutsiga. Väggarna målas och taket vitstryks av Elov Wallén.	KIII volym5, 17 nov 1949
1950-1952	En större renovering av kyrkans exteriör genomförs. - Allt takspån rivs ner från taket på skepp, sakristia och torn. Nytt innertak med panel, papp och reglar monteras för att därefter täckas av kopparplåt. Hängrännor och stuprör av kopparplåt monteras. Plåtläggningen utförs av Edström & Gradell i Västerås. - All utvändig puts rivs ner. Hela kyrkan putsas om med Strå-kalk förutom	VLM skrivelse 19950227 dnr: 95:6-316

	strävpelare taklist och en gavelyta. Putsen avfärgas. Utförs av E Eriksson i Tärnsjö. - Tornurets urtavlor byts till nya transparenta. Visare och siffror förgylls av SkyltTeknik i Västerås. - Kyrktuppen, kors och kulan lagas och förgylls. Utförs av Edström & Gradell i Västerås. Pengar till förgyllning skänks av herr Schedin i Stockholm - Belysning som skall belysa tornurets tavlor monteras. - Det tidigare beställda sågspånet läggs på som isolering på valven. - Nytt fönster till tornet beställs från John Wesslén. - Sakristian får ny inredning som t e x skåp ritad av arkitekt E Fant. Dessa tillverkas av Tärnsjö snickerifabrik AB.	KIII volym 5, 4 aug 24 aug 8 sept 1950 Holm- ström, G KIII volym 5, 24 juli 25 sept 1952
1953	Fru Hildebrant i Gävle skänker en dopskål till kyrkan.	KIII volym 5, 4 juni 1953
1958- 1959	Uppståndelsens kapell uppförs.	N4, Nora kyrkoarkiv 1936-1972.
1960- 1966	En genomgripande renovering av kyrkan genomförs. Arkitekt är Ragnar Jonsson, konservator Alf Hedman. Byggnadsarbetena genomfördes av Anders Diös AB. - Porten mot norr sätts igen och ersätts med ett fönster. - Ett fönster sätts in i på tornets norrfasad. - Ett runt fönster sätts in på östfasaden, ovanför altaret. Fönstret får ett färgat glas komponerat av konstnären Per Lindblad från Gävle. - Väggar och valv tvättas, putslagas och målas med kalkfärg. - Kalkmålningarna rengörs. - Trägolvet i gångar och kor ersätts med kalksten. Golvet i koret höjs med 30 centimeter. - Nya elledningar dras från en transformator under sakristian. - Gjutna element ersätts med elektriska. - Den elektriska belysningen förbättras, delvis med ny armatur. - Det isolerande sågspånsfyllningen ovanpå valven tas bort och ersätts med gullfiber. - Förstärkningsarbeten på valven utförs i form av en grov betongbalk samt ett runt stålstag som håller ihop väggarna. - Över vapenhuset inläggs ett helt nytt golvbjälklag i två plan. - Under läktaren inbyggs kapprum och toalett. - En ny trappa till tornrummet byggs i vapenhuset. Trappa, räcke och ledstång utförs i ek som oljas och bonas. - Predikstolen flyttas till nordväggen. Predikstolen byggs till med en trappa och räcke av smidesjärn.	Holm- ström, G. Nisbeht, Å. O1a:8 28 maj 1962

	- Altarpartiet omgestaltas, bland annat muras ett nytt altare. Altarpartiet kompletteras bland annat med ett metalltrådsbroderi komponerat av Anna-Lisa Odelqvist-Kruse och utfört av Libraria. - Knäfall omklädes och altarbarriären målas. - All inredning och alla inventarier konserveras. Bland annat återfår korgen (från 1780-talet) och baldakinen (från 1806) i predikstolsuppsättning sin ursprungliga färgsättning. - Bänkar och övrig träinredning, fönster och dörrar justeras och målas. Några fönster ersätts med nya. - Bänkinredningen byggs om och får stoppade ryggar och säten. - De norra korbänkarna tas bort. - 1700-tals målningarna på läktarbarriären täcks över, då en restaurering av dessa verkar omöjlig. Övriga träpartier oljemålas. - Orgeln rivs och bränns. - Trappan i sakristian till predikstolen rivs. Istället anordnas där ett arkivrum med ingång från sakristian.	
1968	En ny orgel byggs på västläktaren. 26 stämmor fördelade på två manualer och pedaler. Orgeln är byggd av Grönlunds orgelbyggeri i Gammelstaden.	O1a:8 28 maj 1962
1970-tal	Kyrkogården vidgas mot väst.	NK Ritningar över kyrkogård.
1980-tal	Uppståndelsens kapell putsas om någon gång under 1980-talet Minneslund anläggs troligtvis 1980-talets slut.	VLM besiktning 1991-0326 dnr: 91-99-316. VLM Kyrkogården 1:1Lst beslut
1994	Renovering av vapenhus och tornrum samt trappan till orgelläktaren. - Ett vindfång i vapenhuset byggs i glas och mässing. - Hiss installeras för förbindelse med tornrummet. - Torntrappan byggs delvis om. - I kyrkorummet målas valv och väggar med våtblandad kalkfärg. - Läktaren förses med en trappa som leder ner till kyrkorummet. - Ett par bänkrader tas bort i väster. - Predikstolens trappa ges en ny inklädnad i trä. - De medeltida träskulpturerna flyttas fram i koret. - I gången mot söder monteras en handikappramp i kalksten. - Altaret från 1960-talet rivs och ersätts med ett flyttbart i trä. - Dörrarna in till sakristian målas i en ljusgrå kulör. - Ett vindfång byggs i sakristian. - Väggar och tak målas i sakristian. - Västporten målas. - I tornet, en trappa upp, installeras ett pentry och en WC. - Nytt elsystem installeras.	VLM skrivelse 19940720 dnr: 93:290-316

	- Värmesystemet byts och oljefyllda radiatorer monterats. Bänkvärmare byts. - Ny ljudanläggning med högtalare installeras. - Östra boden byggs om till personalutrymmen.	
1996	Större utvändiga arbeten. Dessa innefattade fasader, fönster, förgyllda detaljer på kyrkotornet, putsade grindstolpar samt verkstadsförrådet. Tremans fasad AB utför fasadarbeten. Putsning och avfärgning med vit kalkfärg, ”stockholmsvitt”. Fotränna monteras utmed tornets södra och norra fasad. Förgyllning av förgyllaren Kjell Eriksson visare. Kulan i äkta bladguld. Ytterbågar enbart utsidan. Fönster stryks med Uula linoljefärg. Singellister grävs kring stolparna.	VLM skrivelse 19961004 VLM Minnesanteckningar 19960611 19960524 19960503 dnr: 94:310-316
1997	Dendrokronologisk analys av prov tagna på vindskiva. Friläggning av målningar på kyrkoläktaren.	VLM skrivelse 19970127 dnr: 970127 VLM skrivelse 19971127 dnr: 97:310-316
2001	Byte av värmeanläggning till vattenburet uppvärmningssystem. Genombrott görs i den norra väggen. Ledningar dras och nya radiatorer monterats. Tärplådor döljer rör i anslutning till bänkar har målats likt golvet.	VLM skrivelse 19970128 dnr: 97:310-316
2002	Orgel rengörs, justeras och stäms. Utförs av Grönlunds Orgelbyggeri AB.	VLM Lst beslut 20020117 dnr: VLM 020019
2003	Konservering, lagning och rengöring av medeltida kalkmålningarna. Utförs av konservator Misa Asp från Riksantikvarieämbetet.	VLM RAÄ rapport 20030920 dnr: VLM 97:310-316